

КОНЦЕПЦІЯ «НАЙКРАЩИХ ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ» У СІМЕЙНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

CONCEPT OF «BEST INTERESTS OF THE CHILD» IN THE FAMILY LAW UKRAINE

Павлюк Н.М., к.ю.н.,

доцент кафедри цивільного права та процесу

*Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»*

У статті досліджено сутність та особливості таких категорій як «інтерес дитини», «законний інтерес дитини», «охоронюваний законом інтерес дитини», проаналізовано змістовну характеристику принципу «найкращих інтересів дитини» та його співвідношення з принципом «найкращого забезпечення інтересів дитини». Підкреслюється, що тематика інтересів дитини у її загальному вигляді сьогодні перебуває на високому науковому рівні. З'ясовано етимологію слова «інтерес», проведено детальний аналіз чинного законодавства щодо використання терміна «інтерес дитини», «законний інтерес дитини». Доводиться, що, як показує текстологічний аналіз чинних нормативних актів, що оперують терміном «інтерес дитини», юридичної ясності, що стосується даного терміну, поки немає. Незалежно від цілей інтерпретації цього поняття його сутність зазвичай зводиться до суб'єктивних устремлень дитини, із якими має рахуватися все його соціальне оточення. У сімейному праві це поняття у багато разів примножило свою значущість за рахунок його близькості до поняття міжнародно-правового змісту «найкращі інтереси дитини», що надала національному поняттю «інтерес дитини» статусу міжнародної величини. Підкреслюється, що на доктринальному та законодавчому рівнях використовується широкий «набір» взаємопов'язаних між собою, але таких, що мають різне смислове значення, термінів, представлених за допомогою використання таких прикметників, як «законний», «охоронюваний законом», «правовий», «нормативний», «юридично значимий», «юридично визнаний» тощо. При цьому погляди вчених у цій предметній галузі різняться. Це ускладнює розуміння та оцінку сімейно-правової сутності, особливостей та значимості інтересів дитини, створює плутанину при їх тлумаченні і може стати перешкодою для реалізації на практиці. Доводиться необхідність проведення уніфікації застосування зазначених термінів в сімейному законодавстві.

Ключові слова: дитина, інтерес, інтерес дитини, законний інтерес, охоронюваний законом інтерес, найкращі інтереси дитини, найкраще забезпечення інтересів дитини.

The article examines the essence and features of such categories as «child interest», «legitimate interest of the child», «legally protected interest of the child», analyzes the content of the principle of «best interests of the child» and its relationship with the principle of «best interests of the child». It is emphasized that the subject of the interests of the child in its general form today is at a high scientific level. The etymology of the word «interest» is clarified, a detailed analysis of the current legislation on the use of the term «interest of the child», «legitimate interest of the child». It turns out that, as the textual analysis of the current regulations dealing with the term «interest of the child» shows, there is no legal clarity regarding this term yet. Regardless of the purpose of interpreting this concept, its essence is usually reduced to the subjective aspirations of the child, which must be taken into account by his entire social environment. In family law, this concept has multiplied its significance due to its proximity to the concept of international legal content «best interests of the child», which gave the national concept of «child interest» the status of international importance. It is emphasized that at the doctrinal and legislative levels a wide «set» of interrelated, but with different meanings, terms is used, represented by the use of adjectives such as «legal», «protected by law», «legal», «Normative», «legally significant», «legally recognized», etc. At the same time, the views of scientists in this subject area differ. This complicates the understanding and assessment of the family law nature, features and significance of the interests of the child, creates confusion in their interpretation and can be an obstacle to implementation in practice. It is necessary to unify the use of these terms in family law.

Key words: child, interest, interest of the child, legitimate interest, legally protected interest, best interests of the child, best interests of the child.

Актуальність теми. Здобуття Україною державної незалежності супроводжується демократичною трансформацією українського суспільства та докорінною зміною ролі права, яке набуває рис основного ціннісного орієнтиру, спрямованого на формування правової системи, в якій людина та рівень захисту її прав займають первинне місце. Проголошуючи людину найвищою цінністю, Конституція України утворює та забезпечує ідеали гуманізму як принципову установку, що діє в демократичній державі та суспільстві. Частиною прав людини є права дитини, від ефективності забезпечення і захисту яких залежить повноцінний розвиток та становлення майбутніх поколінь. Адже, як слушно відзначає Н. Коломоєць, дитина, яка отримала необхідну підтримку від держави в процесі свого зростання та становлення як особистості, є гарантом її суверенного розвитку, міжнародного визнання й основою всіх демократичних перетворень та процесів, що в ній відбуваються та мають своєю головною метою зростання добробуту всіх і кожного [11, с. 6].

Дитина – особлива соціально-демографічна група населення, яка має не лише визначені законом вікові межі, а й свої специфічні потреби, інтереси, права. У суспільстві діти захищені соціальними, юридичними, моральними нормами, проте через недостатню здатність задовольнити свої потреби і захищати інтереси вимагають соціального піклування родини, держави [20, с. 91]. Тобто, саме сім'я

несе основну відповідальність за виховання дітей та їхню підготовку до життя в суспільстві, забезпечує матеріальну та нематеріальну турботу та підтримку дітей.

Постановка проблеми. Згідно зі ст. 8 Закону України «Про охорону дитинства» кожна дитина має право на рівень життя, достатній для її фізичного, інтелектуального, морального, культурного, духовного й соціального розвитку [15]. Реалізація цього положення можлива з урахуванням принципу найкращого забезпечення інтересів дитини, закріпленого у Конвенції ООН про права дитини 1989 р. [12]. Поряд з тим, незважаючи на наявність принципу найкращого забезпечення інтересів дитини у міжнародному праві, у національному праві цей принцип відсутній, до теперішнього часу не існує і нормативно-правового визначення поняття «інтереси дитини», не вироблено й загально визнаної дефініції даного поняття юридичною наукою. У теорії права та практиці застосування поняття «інтереси дитини» має різне наповнення та звучання. На доктринальному та законодавчому рівнях використовується широкий «набір» взаємопов'язаних між собою, але таких, що мають різне смислове значення, термінів, представлених за допомогою використання таких прикметників, як «законний», «охоронюваний законом», «правовий», «нормативний», «юридично значимий», «юридично визнаний» тощо. При цьому погляди вчених у цій предметній галузі різняться.

Це ускладнює розуміння та оцінку сімейно-правової сутності, особливостей та значимості інтересів дитини, які мають значення для визначення напрямку правового регулювання та мети, заради якої приймається та чи інша правова норма. Відсутність єдиного підходу до змісту даного поняття створює плутанину при його тлумаченні і може стати перешкодою для реалізації його на практиці, створюючи можливість маніпулювання та зловживання з боку правозастосовника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукове підгрунтя становлять праці таких вітчизняних та закордонних вчених, як: Ю.Ф. Беспалов, С.С. Бичкова, С.Б. Булеца, М.В. Вербіцька, І.В. Венедіктова, М.М. Дякович, О.В. Дзера, А.С. Довгерт, І.В. Жилінкова, О.Ю. Ільїна, В.М. Кравчук, Н.С. Кузнецова, С.М. Лепех, В.В. Луць, Р.А. Майданик, М.В. Менджул, З.В. Ромовська, О.Ф. Скакун, Р.О. Стефанчук, Ю.С. Червоний, Є.О. Харитонов, О.І. Харитонова, Я.М. Шевченко, О.А. Явор та інших.

Мета дослідження – здійснити узагальнення основних наукових підходів до визначення поняття «інтерес дитини» та «найкращі інтереси дитини» у сімейному праві України.

Виклад основного матеріалу. Як відмічають С. Ідришева і Є. Комісарова, більшість досліджень з цієї проблематики починаються з того, що поняття «інтерес дитини» є багатозначним, багатоаспектним, збірним і відображає у своєму змісті особливе соціально-правове благо для дитини, і цим же закінчуються, в той час як академічні погляди щодо поняття «інтереси дитини» як правової категорії, класифікації інтересів, які є в науці сімейного права і цікавих гіпотез, про значущість інтересу дитини у механізмі сімейно-правового регулювання дуже мало привертають увагу представників сімейно-правової науки і сьогодні практично не мають послідовників [7, с. 335].

Правова доктрина, виявляючи інтерес до питання реалізації принципу забезпечення найкращого інтересу дитини, розходиться в думці щодо визначення поняття «інтерес дитини».

Беручи до уваги етимологію терміна «інтерес», слід відмітити, що у термінологічному словнику зміст розгляданого терміна охоплює: увагу до кого-, чого-небудь, зацікавлення кимось, чимось; цікавість, захоплення; вагу; значення; те, що найбільше цікавить кого-небудь, що становить зміст чийхось думок і турбот; прагнення, потреби; те, що йде на користь кому-, чому-небудь, відповідає чимось прагненням, потребам; вигоду, користь, зиск [18].

Конституційний Суд України у рішенні по справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес) від 1 грудня 2004 року відмітив, що у загальносоціологічному значенні категорія «інтерес» розуміється як об'єктивно існуюча і суб'єктивно усвідомлена соціальна потреба, як мотив, стимул, збудник, спонукання до дії; у психології – як ставлення особистості до предмета, як до чогось для неї цінного, такого, що притягує. В юридичних актах термін «інтерес», враховуючи його як етимологічне, так і загальносоціологічне, психологічне значення, вживається у широкому чи вузькому значенні як самостійний об'єкт правовідносин, реалізація якого задовольняється чи блокується нормативними засобами [17].

С. Ходак вважає «інтерес» доктриною, що набула свідомого мотиву, має соціальний характер, формується на підставі потреб, що виражають відносини соціальної або біологічної необхідності усвідомленої через мету інтересу і виявляється в житті у вигляді побажань, намірів, прагнень [19, с. 165].

Отже, в основі формування «інтересу» лежить певна «потреба» в системі суспільних відносин, яку дехто з дослідників вважає більш широким поняттям, оскільки

воно застосовується як до соціального, так і до біологічного життя людини, тоді як «інтерес» завжди є тільки соціальний [13, с.33]. Поряд з цим існує й протилежна думка, що «бажання» і «потреба» вужчі поняття, ніж «інтерес», оскільки не мають ознак публічності, а є хіба що «інтимними ознаками індивіда» [6, с. 128].

Багато авторів схиляються до думки, що в основі інтересу дитини також лежать потреби. Так, Ю. Беспалов визначає інтерес дитини як її потребу у створенні умов, необхідних для утримання та благополучного розвитку, підготовки до самостійного життя [1, с. 12].

О. Ільїна розглядає інтереси дитини як суб'єктивно обумовлену потребу у сприятливих умовах її існування, яка знаходить об'єктивне вираження у реалізації батьками своїх прав та обов'язків, передбачених сімейним законодавством [9, с. 54].

На думку Є. Решетника, інтерес у сімейному праві являє собою простий юридичний дозвіл, спрямований на досягнення конкретного блага та забезпечення потреб його носія, який хоча і не віднайшов прямого вираження та закріплення в правах і обов'язках суб'єктів сімейних правовідносин, але витікає із загального змісту сімейного законодавства і за певних обставин охороняється державою [16, с. 84].

Ряд вчених, спираючись на положення Конвенції ООН про права дитини, оперують терміном «найкраще забезпечення інтересів дитини», тоді як інші застосовують термін «найкращі інтереси дитини». Наприклад, М. Менджул пише, що «визначальним принципом регулювання сімейних відносин як в Україні, так і в державах Європейського Союзу, є принцип найкращих інтересів дитини», та вважає, що «принцип найкращих інтересів дитини означає пріоритетне врахування батьками, законними представниками дитини, органами влади, судом та іншими особами інтересів дитини під час вчинення дій або прийняття ними рішень, які спрямовані на задоволення будь-яких індивідуальних потреб дитини відповідно до її віку, статі, стану здоров'я та особливостей розвитку» [14, с. 87-91].

Таке різночитання пов'язане з проблемою перекладу англійського оригіналу Конвенції про права дитини. Як стверджує О. Губанова, можна констатувати відсутність у вітчизняній практиці герменевтичного аналізу терміну «найкраще забезпечення інтересів дитини» у контексті співставлення його з аналогічною термінологією міжнародних актів, та особливостей цього терміну в українському законодавстві, порівняно із терміном мовами міжнародного спілкування [3, с. 19-20]. Вбачається, що формулювання «найкраще забезпечення інтересів дитини», наявне в офіційному перекладі українською, не зовсім узгоджується з формулюванням «the best interests of the child», яке дослівно перекладається як «найкращі інтереси дитини», що створює певний дисонанс стосовно вживання цього терміну. Поряд з тим авторка доводить доцільність використання саме терміну «найкраще забезпечення інтересів дитини», аргументуючи це відсутністю у вітчизняних нормативних актах поділу інтересів на кращі та гірші, кращі та найкращі тощо. Наприклад, у разі виникнення у дитини одночасно інтересів у культурній та економічній сферах, буде абсурдним стверджувати, що один із цих інтересів буде кращим за інший або найкращим із наведених. Тому, на її думку, з точки зору дотримання єдності юридичної термінології, задля використання термінології, яка є логічно вивіреною та несуперечливою, для дотримання принципу правової визначеності, доцільним є використання словосполучення «найкраще забезпечення інтересів дитини» [3, с. 21-22].

Законодавець застосовує термін «забезпечення найкращих інтересів дитини» у Законі України «Про охорону дитинства» [15]. У преамбулі цього Закону зазначено, що він «визначає охорону дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет, що має важливе

значення для забезпечення національної безпеки України, ефективності внутрішньої політики держави, і з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист, всебічний розвиток та виховання в сімейному оточенні встановлює основні засади державної політики у цій сфері, що ґрунтуються на забезпеченні найкращих інтересів дитини». Ст. 1 «Визначення термінів» розкриває поняття «забезпечення найкращих інтересів дитини», під яким розуміються «дії та рішення, що спрямовані на задоволення індивідуальних потреб дитини відповідно до її віку, статі, стану здоров'я, особливостей розвитку, життєвого досвіду, родинної, культурної та етнічної належності та враховують думку дитини, якщо вона досягла такого віку і рівня розвитку, що може її висловити» [15]. Але в жодній іншій статті цього Закону термін «забезпечення найкращих інтересів дитини» не вживається, натомість застосовуються терміни «інтереси дитини» (наприклад, ст. 23¹ – усі дії щодо дитини, яка перебуває у складних життєвих обставинах, спрямовуються на захист прав та інтересів дитини...), та «законні інтереси дитини» (наприклад, ст. 2 – завданням законодавства про охорону дитинства є розширення соціально-правових гарантій дітей, забезпечення фізичного, інтелектуального, культурного розвитку молодого покоління, створення соціально-економічних і правових інститутів з метою захисту прав та законних інтересів дитини в Україні; ст.4 – встановлення відповідальності юридичних і фізичних осіб (посадових осіб і громадян) за порушення прав і законних інтересів дитини, заподіяння їй шкоди) без розкриття змісту цих термінів.

Використання поняття «законні інтереси» замість «принципу найкращих інтересів дитини» у національному законодавстві є надзвичайно вузьким тлумаченням основоположного принципу Конвенції, яке обмежується дотриманням «інтересів», ніж фактичною гарантією реалізації прав дитини [4, с. 115].

Спроби текстологічного аналізу норм чинного законодавства щодо послідовності і визначеності під час використання понять «інтерес дитини» і «законний інтерес дитини» (і зрідка «охоронюваний законом інтерес дитини») було зроблено у сімейно-правовій науці. Як відзначають С. Ідришева і Є. Комісарова, теоретична спроба пояснити випадки змішаного вживання названих термінів обмежується твердженням про те, що причина такого становища – у відсутності автентичного та легального тлумачення цих понять із боку законодавця та судової практики. Як видається цитованим авторкам, залучення одного лише ресурсу з боку автентичного і правозастосовного тлумачення закону навряд чи здатне змінити стан справ, що склався, при якому сутнісне значення кожного поняття розуміється інтуїтивно як правореалізаторами, так і правозастосовником. Справа в першу чергу за законодавцем, зобов'язаним уникати випадків довільного вживання понять у тексті закону. Як мінімум належний теоретичний доробок для нормотворчих цілей має поставити законодавцю наука [7, с. 350].

Звернувшись до явища «законного інтересу дитини» як до об'єкта наукового пізнання, варто відмітити, що у юридичній літературі «законний інтерес» розглядається

як: «юридично значимі претензії на соціальні блага, які не охоплюються змістом прав і свобод. Вони захищаються державою та законом у такому ж обсязі, як права та свободи, хоча, на відміну від них, зміст законних інтересів чітко не визначений законодавцем. Це пов'язується з неможливістю за допомогою правових норм передбачити абсолютно всі життєві обставини та детально регламентувати всі можливі бажання суб'єктів, що можуть виникати у майбутньому» [2, с. 49]; «бажання конкретного індивіда (особи) користуватися певним благом, досягнути певного результату чи мети, який не може бути абстрактним і належить конкретній особі та реалізується нею при здійсненні суб'єктивних прав, а також з інших підстав, які не суперечать закону» [5]; «визнане правовими нормами, прагнення члена сім'ї (групи членів сім'ї) до досягнення певних благ, як прямо передбачених законом, так і не заборонених ним. Законні інтереси члени сім'ї реалізують при здійсненні своїх суб'єктивних прав та інтересів» [8, с. 15].

Законний інтерес дитини – це той вид інтересу, який працює в регулятивній сфері, опосередковуючи нормальні, переважно природні процеси його становлення як особистості, що досягаються нею в рамках своєї правосуб'єктності вільно і безперешкодно. Це те, що варто підтримувати силами норм сімейного законодавства, захищати від неможливості реалізації [7, с. 351].

У понятті «охоронюваний законом інтерес дитини» зливаються воедино законний інтерес дитини та право на її судовий захист, що реалізується у випадках порушення законних інтересів [7, с. 352].

А. Катренко визначає поняття охоронюваного законом інтересу як усвідомленої правової поведінки зацікавленої особи в цивільно-правових відносинах зумовленої її внутрішніми переконаннями та прагненням на досягнення поставлених цілей щодо задоволення своїх власних потреб в отриманні певних благ матеріального або нематеріального характеру, що не має прямих заборон у досягненні таких благ, а також які, у разі наявності перешкод на шляху задоволення потреб особи, забезпечуються захистом у передбачених законом формах [10, с. 4-5].

Реалізація охоронюваного законом інтересу передбачає вчинення дій у правовому полі, що є умовою законного захисту та можливості звернутися до компетентних органів у разі виникнення незаконних перешкод з боку будь-якої іншої особи [10, с. 1].

Висновки. Отже, проведене дослідження правової категорії «інтереси дитини» дозволило зробити висновок про те, що незважаючи на те, що питання забезпечення прав та інтересів дітей досить широко висвітлені у доктринальній літературі, і спроби визначення поняття інтереси дитини були зроблені у великій кількості наукових праць, уніфікований підхід до цієї правової категорії досі не вироблений.

Концепція найкращих інтересів дитини перебуває у постійному розвитку, є гнучкою, адаптивною і підлягає коригуванню та визначенню в індивідуальному порядку, залежно від конкретної ситуації, особливостей становища конкретної дитини чи дітей з урахуванням їх особистих обставин та потреб.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беспалов, Ю.Ф. Некоторые вопросы реализации семейных прав ребенка (теория и практика). Владимир : ВГПУ, 2001. 128 с.
2. Губаль Ю.В. конституційно-правовий статус дитини в Україні та Угорщині: порівняльно-правове дослідження: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.02. Ужгородський нац.ун-тет. Ужгород. 2015. 207 с.
3. Губанова О.В. Найкраще забезпечення інтересів дитини як принцип визначення місця її проживання. *Форум Права*. 2020. №62(3). С. 18–28.
4. Дорина В.В. Понятие «наилучший интерес ребенка» в международном праве. *Вестник Полоцкого гос.ун-та. Юридические науки*. 2021. №5. С. 113-119.
5. Дякович М.М. Поняття інтересу сім'ї та у сімейних відносинах: цивільно-правовий аспект. *Право і громадянське суспільство*. URL : <http://lclaw.knu.ua/2014-4.pdf>.
6. Иванова, Н.Н. Интерес в праве как основополагающий элемент национальной правовой системы России. *Вестник Оренбурга. гос. ун-та*. 2008. № 83. С. 128–131.

7. Идрышева С. К., Комиссарова Е. Г. Интерес ребенка, законный интерес ребенка и охраняемый законом интерес ребенка: теоретико-методологические подходы к исследованию. *Методологические проблемы цивилистических исследований*. 2021. № 3. С. 332-363.
8. Ильина О. Ю. Частные и публичные интересы в семейном праве Российской Федерации: автореф. дис....д-ра юрид.наук. 12.00.03. Москва.2006. 54 с.
9. Ильина О.Ю. Проблемы интереса в семейном праве Российской Федерации. М.: Городец, 2007. 192 с.
10. Катренко А.А. Охоронюваний законом інтерес як категорія цивільного права України та деяких зарубіжних країн: автореф. дис.... канд. юрид. наук 12.00.03. Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса. 2020. 23 с.
11. Коломоець Н. В. Адміністративно-правовий захист прав дитини в Україні : монографія. Харків : Панов, 2019. 352 с.
12. Конвенція про права дитини : від 20.11.1989, зі змін., схвал. резолюцією 50/155 Ген. Асамблеї ООН від 21.12.1995, ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021
13. Коробова, Е.А. Законные интересы личности в конституционном праве Российской Федерации: дисс. ... канд. юрид. наук. 12.00.02. Челябинск, 2005. 221 с.
14. Менджул М.В. Зміст принципу найкращих інтересів дитини та його практичне застосування. *Науковий вісник Ужгородського нац. ун-ту*. 2019. Випуск 56. Том 1. С. 87- 91.
15. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. ВР України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001, № 30, ст.142.
16. Решетник Є. Поняття суб'єктивного сімейного інтересу та загальні засади його судового захисту. *Вісник Київського нац. університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 4(98), 2013. С. 84-86.
17. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес) від 1 грудня 2004 року № 18-рп/2004. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-04>.
18. Словник української мови. Академічний тлумачний словник. URL: <http://sum.in.ua/s/interes>.
19. Ходак С.М. Поняття категорії інтерес в сімейному праві. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Серія Право*. №2(14), 2016. С. 165-170.
20. Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції. Київ : Реферат, 2006. 848 с.